

Potíže s češtinou

Spojka *jestli* není nespisovná

MILAN JELÍNEK

Spojka *jestli* se užívá v několika významech. V běžně mluvené češtině nám slouží především k vyjádření nepřímé otázky. Řekneme např. bez rozpaků výpověď: *Nevím, jestli mu mám věřit* nebo *Pochybuju, jestli nám pomůže*. Současné české mluvnic a příručky jazykové správnosti doporučují, abychom zde místo spojky *jestli* dali přednost spojce *zdali*. Svou radu zdůvodňují tím, že spojka *jestli* má ve funkci spojovacího prostředku nepřímé otázky hovorové nebo dokonce lidové zbarvení.

Dosaďme ve výpovědi *Nevím, jestli mu mám věřit* za spojku *jestli* doporučenou spojku *zdali*. Vztah mezi větou řídící *nevím* a větou závislou, která je uvozena spojkou *zdali*, zůstane stejný, změní se jen stylistický odstín souvětí. Spojku *zdali* pocítujeme jako spojovací prostředek knižní. Bude však dost velký počet rodilých českých mluvčích, kteří spojku *zdali* mezi prostředky knižní nezařadí. Rada uživatelů spisovné češtiny je totiž zvyklá na knižnější vyjadřování a někdy i ztrácí hranice mezi výrazovými prostředky knižními a stylově neutrálními.

Spojce *jestli* přiznává většina mluvčích stylistický příznak hovorový a někteří uživatelé spisovné češtiny ji dokonce označí za prostředek lidový, tedy nespisovný. V běžně mluvené češtině uslyšíme častěji souvětí *Ptal jsem se jí, jestli přijde* v této podobě než se spojkou *zdali*. Snad nás překvapí, že spojku *jestli* uvádí bez jakékoli omezovací poznámky jako spisovnou spojku nepřímé otázky Josef Dobrovský ve svých mluvnicích z let 1809 a 1819. Tak v Dobrovského mluvnic z roku 1809 nacházíme jako příklad na nepřímou otázku souvětí: *Zeptej se, jestli je doma, jestli k nám přijde* (stejný příklad obsahuje i mluvnic z roku 1819).

Bez jakéhokoli omezení je však doporučena i synonymní spojka *zdali*: *Podívej se, zdali již vstali*. Stanovisko Dobrovského v podstatě převzal Josef Jungmann (viz Slovník česko-německý I, 1934). Následující slovníky a gramatiky však pro spisovný jazyk uvádějí jen spojku *zdali*. Např. Příruční mluvnic jazyka českého od Jana Gebauera, kterou vydal v roce 1936 Frant. Trávníček, spojku *jestli* mezi „slovci“ uvozujícími nepřímou otázku vůbec necituje.

Důvodem k potlačování spojky *jestli* byly zřejmě úvahy etymologické: jde o slovo složené z 3. os. singuláru a ze spojky *-li* (je tomu tak např. v souvětí *Ptal se ho, je-li to pravda*). V synonymním vyjádření *Ptal se ho, zdali je to pravda* je slovesná funkce slova *je* zřetelná. Některé gramatické práce počínající Gebauerem upozorňují na to, že uvedené spojovací prostředky vznikají

skládáním slov, ale nevyvozují z toho závěr, zdali spojka *jestli* získala domovské právo v české syntaxi.

Nejasná je etymologie spojky *zdali*, ale to je záležitost odborná, nikoli záležitost jazykové správnosti. Kdo bude hledat etymologii spojky *zdali*, tomu můžeme doporučit výklad v Etymologickém slovníku jazyka českého od Václava Machka (z r. 1997). Machek vyslovuje hypotézu, že spojka *zdali* souvisí se slovenskou částicí *azda*, vyjadřující v oznamovacích větách nejistotu tvrzení. Museli bychom ovšem předpokládat, že se spojka *zdali* vyvinula z výrazu *a snad*, k němuž byla přidána částice *-li* (v historii češtiny se často opatřovala spojovníkem, ale od druhé poloviny 19. století se spojovník nezřídka vypouštěl). Pravopis *zdali* místo *zda-li* podával důkaz, že uživatelé češtiny přestali spojku pocítovat jako kompozitum.

Vedle podoby *zdali* se v knižní češtině setkáváme s variantou *zda*. Přijme-li etymologický výklad Václava Machka, pak asi budeme za původnější tvar považovat variantu *zdali*. Podobě bez *-li* pak přiřkneme větší stupeň knižnosti. Příručky jazykové správnosti (mezi nimi druhé a třetí vydání matičního Brusu jazyka českého z let 1881 a 1894) vypouštění *-li* v nepřímé otázce neschvalují. Ať je tomu jakkoli, všechny tři varianty – *jestli*, *zdali* a *zda* – získaly si domovské právo ve spisovné češtině a liší se dnes stylistickým příznakem. Podoba *jestli* se zřejmě posunula do pozice stylisticky neutrální, varianta *zdali* má zbarvení knižní a ještě knižnější povahy nabývá podoba *zda*. Není důvod, proč bychom některou variantu ze spisovné normy vylučovali.

Podobně musíme uzнат stylisticky odlišné varianty ve větách podmínkových, např. *Jestliže bude pršet, slavnost odložíme* nebo *Bude-li pršet...* nebo *Jestli bude pršet...* Prvním dvěma přisoudíme stylistickou neutrálnost, třetí budeme asi pocítovat jako spojovací prostředek hovorový. Já bych variantu *jestli* nevypuzoval ze spisovné češtiny, jak to činil maříčnický Brus ve svém druhém vydání v r. 1881. Ten totiž z etymologického důvodu považoval podobu *jestli* za zkrácenou variantu spojky *jestliže* a radil k návratu k původnímu tvaru. Jenže to by znamenalo vrátit se k 16. století. Ani pozdější pokusy (např. v Naší řeči z r. 1922) vytlačit spojku *jestli* variantou *jestliže* nebo spojkou *-li* nevedly k cíli, třebaže prý tak postupují „dobří spisovatelé“.

Jaký obecný závěr plyne z našeho pojednání? Nevylučujme ze spisovného jazyka synonymní nebo variantní výrazové prostředky, potřebujeme je často při obměňování textu. Važme si slov a tvarů s rozdílnými stylovými odstíny a nebraňme takovým prvkům při jejich pohybech od stylistické hovorovosti k stylistické neutralitě (např. netrvejme na tom, že varianta *jestli* je hovorová nebo dokonce nespisovná). Máme sice právo psát o některých tématech a v některých komunikativních funkcích s různým stupněm knižnosti, ale nevnučujme knižnost všem uživatelům spisovné češtiny.